

Van tuinen en paarden

'Tuinen zijn het groene facet van verstedelijking'

'De totale tuinoppervlakte wordt geschat op 8 procent van het Vlaamse grondgebied. Tuinen zijn vooral geconcentreerd rondom stedelijke centra, in halfverstedelijke gebieden en langsheen lintbebouwing. Ongeveer 21 procent van de oppervlakte van de Vlaamse woonkernen wordt ingenomen door tuin.'

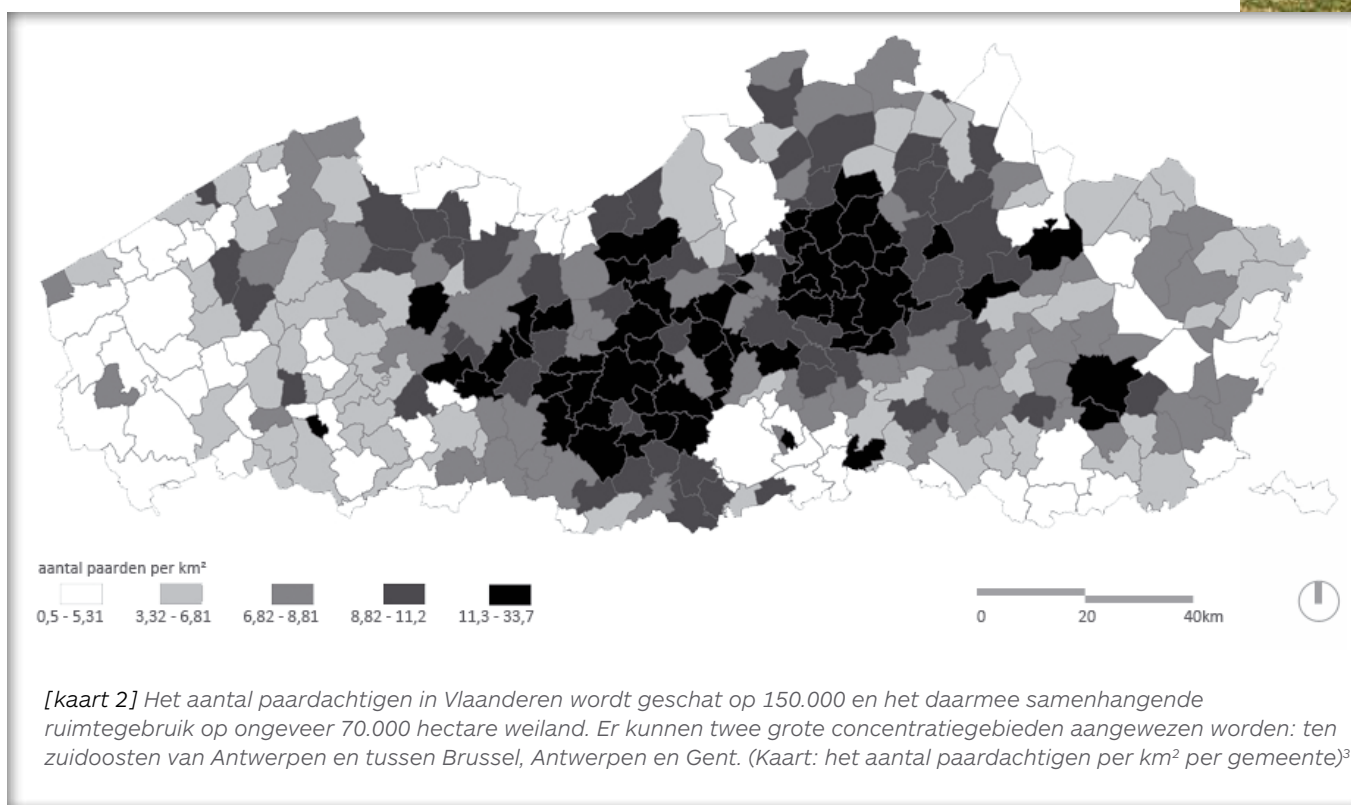
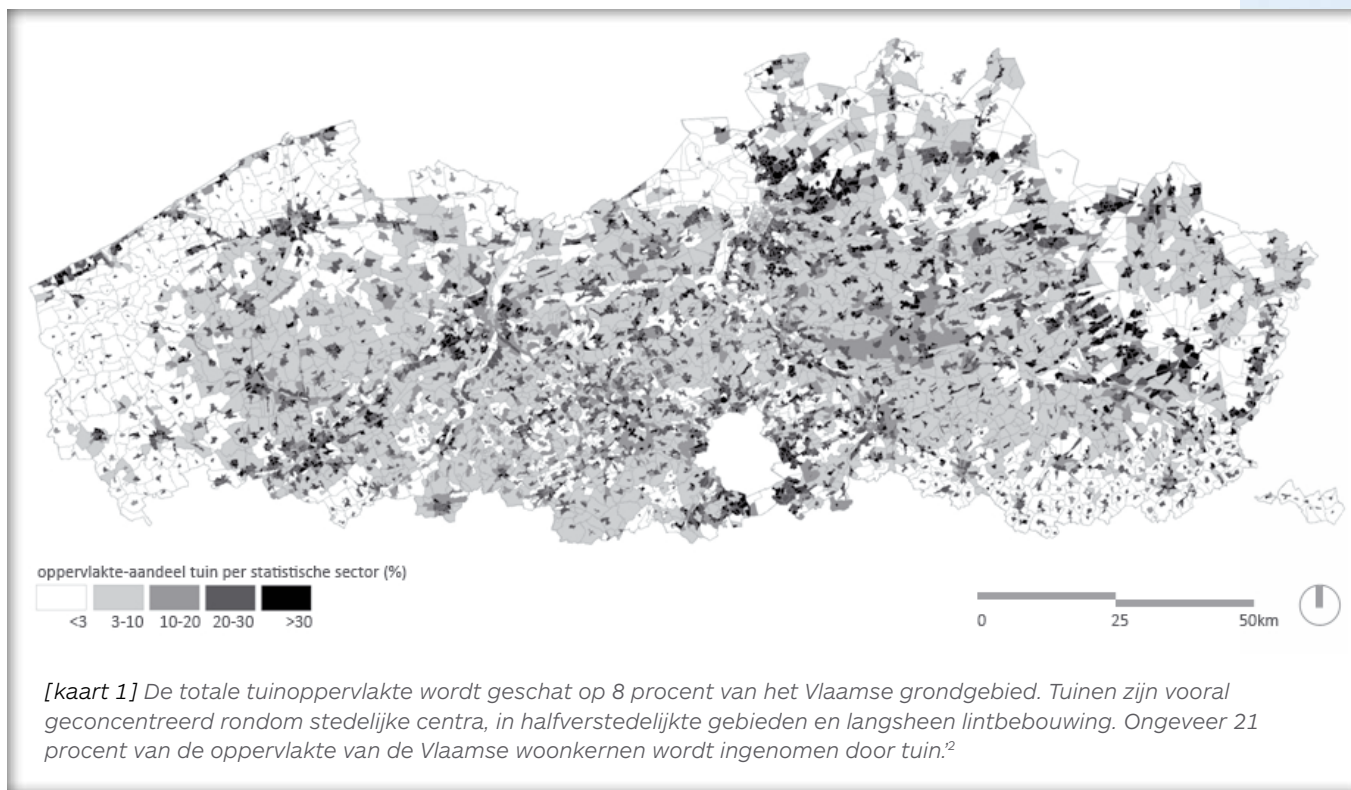
(FOTO: HUBERT GULINCKI)

Valerie Dewaelheyns, Kirsten Bomans, Anna Verhoeve, Barbara Tempels

'Open ruimte' en 'Vlaanderen' zijn twee begrippen die vele Vlamingen niet aan elkaar kunnen knopen. Het algemeen beeld van Vlaanderen is er één van een nevelstad: een nagenoeg volgebouwde ruimte met maar weinig resterende open ruimte, met hier en daar nog een fragment bos of natuur en een lap landbouwgrond. Maar is de Vlaamse open ruimte wel zo beperkt in oppervlakte als we denken? En door wie wordt de open ruimte nu gebruikt?

Ondanks de hoge bevolkingsdichtheid en verstedelijkingsgraad is er best nog wel wat open ruimte te vinden in Vlaanderen. Het merendeel hiervan is heel divers, met sterke interactie en verweving tussen stedelijke en landelijke gebieden. Maar helaas wordt een aantal nieuwe en niet-archetypische vormen van openruimtegebruik onderschat of over het hoofd gezien, terwijl juist die een belangrijke rol kunnen spelen in de duurzame ontwikkeling van een gebied. We hebben het dan over het zogenaamde privaat gebruik van de open ruimte, zoals tuinen of hobbyweiland, en over economische ontwikkelingen zoals de toename van niet-agrarische activiteiten op het platteland. Tuinen worden in het ruimtelijk beleid vaak geklasseerd onder stedelijk landgebruik en niet beschouwd als een categorie met eigen groene kenmerken en potenties. Hobbylandbouw - en meer specifiek weiland voor paarden - valt dan weer onder de categorie landbouw, hoewel het soms meer verband houdt met de stedelijke context en recreatie. Niet-agrarisch hergebruik van hoeves vind je in de beschikbare ruimtelijke data niet terug, terwijl het wel een realiteit is. Net hier liggen misschien kansen voor de kwaliteitsvolle en veerkrachtige ontwikkeling van bepaalde gebieden. Onderbouwde kennis van de ruimtelijke realiteit is essentieel om te kunnen nadenken over het strategisch inzetten van deze vormen van landgebruik voor de ontwikkeling van een meer kwalitatieve Vlaamse open ruimte. →

‘De laagste paardenconcentratie is te vinden in de Westhoek’

‘Slechts een kwart van de paardenhouders associeert zichzelf met de landbouwsector’
[FOTO: REPORTERS | MARC FASOL]

Eigen plekje

Veel mensen willen graag een eigen stukje open ruimte, als woonplek, tuin of hobbyweide, voor mogelijke uitbreidingen of als opslagplaats. Steeds meer bewoners en gebruikers maken aanspraak op de resterende open ruimte, waardoor die in toenemende mate voor private doeleinden gebruikt wordt. Met het woord ‘privaat’ wordt niet zozeer de eigendomstoestand bedoeld, maar eerder het type activiteit dat er plaatsvindt. Deze activiteiten zijn meer privaat van karakter dan de archetypische openruimtefuncties (landbouw, bos en natuur) omdat ze niet langer de gemeenschap dienen, maar een individu. Daarenboven worden ze ook steeds meer visueel, fysiek en mentaal gelinkt aan de privé sfeer vanwege een beperkte toegankelijkheid, bijvoorbeeld aangegeven door een omheining.

De drang naar een eigen plekje is geworteld in een bredere evolutie: de individualisering van de samenleving. Door de toename van vrije tijd en financiële middelen vertaalt deze maatschappelijke trend zich in nieuwe private vormen van landgebruik in de open ruimte, die gezien kunnen worden als een vorm van ‘zachte verstedelijking’¹. Het zijn in se meer stedelijke vormen van landgebruik, gerelateerd aan wonen, die zich echter voornamelijk in de onbebouwde ruimte voordoen.

Privatisering is een tamelijk recent fenomeen op het Vlaamse platteland. Dit wordt vooral duidelijk wanneer we er wat cijfermateriaal bijhalen. In 27 studiegebieden, die elk ongeveer een oppervlakte van 200 hectare beslaan, werd alle privaat gebruik geïnventariseerd (zie beeld blz. 30). Hieruit blijkt dat gemiddeld zo’n 10 procent van de totale bestudeerde oppervlakte geprivatiseerd is. Hobbyweiland beslaat hiervan het grootste deel met 6 procent, terwijl 4 procent van de oppervlakte ingenomen wordt

¹ Tempels, B., Verbeek, T., Pisman, A. & Allaert, G. (2012). *Verstedelijking in de Vlaamse open ruimte. Een vergelijkende studie naar vijf transformaties.* Steunpunt Ruimte en Wonen.

De sluipende inname van (voormalige) landbouwgebouwen door niet-agrarische bedrijven is een onderschatte ruimtelijke factor: economische activiteiten zoals aannemerij, transport, grond-, metaal en houtbewerking verdienen de nodige beleidsaandacht.

door percelen voor overig privaat gebruik. Hierin werden woonpercelen met bijbehorende tuin niet meegerekend. Bovendien blijkt een groot deel van de bebouwing in het buitengebied niet gelinkt te zijn aan landbouwactiviteiten. Deze bebouwde percelen nemen 11 procent van het bestudeerde gebied in. Opvallend is dat vooral kleine en goed ontsloten percelen nabij bebouwing in aanmerking komen voor privaat gebruik, zowel aan stads- en dorpsranden als rondom kleinere concentraties van verspreide bebouwing. Gezien de wijdverspreide bebouwing in Vlaanderen (zie ook het artikel 'Vlaanderen versnipperd' elders in dit nummer) betekent dit dat een aanzienlijk deel van de Vlaamse open ruimte de belangstelling wekt van particuliere gebruikers.

We gaan dieper in op drie vormen van privaat landgebruik: tuinen (1), hobbyweiland voor paardenhouders (2) en niet-agrarische economische activiteiten, die door de functiewijziging van agrarische bedrijfsgebouwen meer en meer hun intrede doen op het platteland (3). Via terreinstudie, een internetenquête, focusgroepen en luchtfotoanalyse werden hierover gegevens verzameld. Zo krijgen deze fenomenen niet alleen een naam, maar worden er ook inzichten aangereikt over hun ruimtelijk belang en ontstaansredenen.

Vertuining

Veel mensen ervaren Vlaanderen als volgebouwd en versteend. 'Open ruimte gaat verloren' hoor je vaak. Daar zit natuurlijk een grond van waarheid in, maar is dit wel de enige manier om naar de Vlaamse ruimte te kijken? Achter de façade van verstedelijking schuilt immers nog een rijkdom aan groen: de privétuinen. Tuinen zie je overal en studies tonen aan dat ze een aanzienlijke oppervlakte innemen in stedelijke gebieden. In de ruimtelijke statistieken en analyses van Vlaanderen komen tuinen echter zo goed als niet aan bod. Ze verdwijnen grotendeels in de kadastrale definitie van een perceel en in de ruimtelijke functie wonen. Ten gevolge van hun overwegend private karakter, sterke fragmentatie in oppervlakte en eigendom, en beperkte toegankelijkheid is er maar weinig informatie en kennis over tuinen te vinden, zoals die wel bestaat voor bijvoorbeeld landbouw, bosbouw, recreatie en natuur. Toch kunnen tuinen als belangrijke groene ruimten bepaalde ecosysteemdiensten leveren, zeker als ze benaderd worden als een complex van groene ruimten. Zo zijn er onder andere mogelijkheden voor voedselproductie, koolstofvastlegging en het opvangen van oppervlakkige waterafvoer. Een geheel van individuele privétuinen noemen we een tuincomplex².

De totale tuinoppervlakte in Vlaanderen wordt geschat op

110.000 hectare, wat overeenkomt met 8 procent van het Vlaamse grondgebied² (zie kaart 1). Vergeliken met andere ruimtegebruikers, zoals afgedichte oppervlaktes (13 procent), bos (10 procent) en natuurreservaten (2 procent), is dit geen gering percentage. Tuinen zijn vooral geconcentreerd rondom stedelijke centra, in halfverstedelijke gebieden en langsheen lintbebouwing. Ongeveer 21 procent van de oppervlakte van de Vlaamse woonkernen wordt ingenomen door tuin. Daarnaast blijkt dat het merendeel van de totale tuinoppervlakte (72 procent) buiten de afgebakende stedelijke gebieden ligt en dat 11 procent van het bestemde landbouwgebied ingenomen wordt door tuinen. Dit maakt van de privétuin ook een belangrijke factor in het buitengebied.

Niet alleen de huidige tuinoppervlakte is belangrijk, ook de toename ervan. Dit proces wordt *vertuining* genoemd en is een gevolg van verstedelijking. Uit een historische analyse bleek dat zo'n 8 procent van de tuinoppervlakte in de periode 2002-2005 nieuw was ten opzichte van de periode 1988-1990. Van de nieuwe tuinoppervlakte ligt 90 procent in land dat vroeger voor landbouw werd gebruikt. Het merendeel van deze nieuwe tuinoppervlakte bestaat uit volledig nieuwe tuinen behorend bij een nieuwe woning. Dit noemen we *passieve vertuining*, omdat deze tuinen eigenlijk groene volgers zijn van verstedelijking. Het doelgericht en stelselmatig inlijven van bijvoorbeeld nabijelegende landbouwland of bos bij bestaande tuinen, of het innemen ervan voor het aanleggen van een individuele tuin die niet ruimtelijk gebonden is aan bewoning, is dan *actieve vertuining*. Dit proces lijkt een kleiner ruimtelijk belang te hebben.

Tuinen beslaan in Vlaanderen dus een aanzienlijke oppervlakte

² Bomans, K., Dewaelheyns, V., Heylen, K. & Gulincx, H. (2011). *The spatial importance of gardens: a regional perspective*. In: Dewaelheyns, V., Bomans, K., Gulincx, H. (eds.). *The powerful garden. Emerging views on the garden complex*.

en kunnen gezien worden als het groene facet van verstedelijking. Omdat tuinen sterk samenhangen met de wereldwijde verstedelijking worden ze ook op internationaal vlak steeds belangrijker. Het tuincomplex nodigt uit om na te denken over een nieuwe interpretatie van 'open ruimte' in termen van duurzaamheid en ecosysteemdiensten, en vraagt dan ook om toenemende aandacht van beleid en onderzoek.

Hobbylandbouw

Naast tuinen neemt ook weiland voor hobbylandbouw (vooral voor paarden) een belangrijk deel van de Vlaamse oppervlakte in. Tot voor kort was er maar weinig kennis over het ruimtelijk belang en de verspreiding ervan in Vlaanderen. Aan de hand van gebiedsdekende gegevens over het aantal paarden per gemeente (verkregen via de Belgische Confederatie van het Paard) en een terreinstudie in zes gemeenten werden schattingen gemaakt van het aantal paarden, de oppervlakte weiland voor paarden en de ruimtelijke spreiding ervan (zie kaart 2)³. Op basis hiervan werd het aantal paardachtigen in Vlaanderen geschat op 150.000 en het daarmee samenhangende ruimtegebruik op ongeveer 70.000 hectare weiland. Er kunnen twee grote concentratiegebieden aangewezen worden: ten zuidoosten van Antwerpen en tussen Brussel, Antwerpen en Gent. De laagste paardenconcentratie is te vinden in de Westhoek.

Met behulp van statistische methodes werd vervolgens gezocht naar mogelijke verbanden tussen paardenweiden enerzijds en een aantal geografische kenmerken anderzijds. Kwalitatieve en

kwantitatieve analyses toonden aan dat een hogere concentratie aan paardenweiden vaker voorkomt dicht bij tuinen en bossen, in een sterk versnipperde en verstedelijkte omgeving, met kleine percelen. Dit komt overeen met de vaststelling dat vooral kleine en goed ontsloten percelen nabij bebouwing in aanmerking komen voor privaat gebruik.

Een internetenquête leverde bovendien extra informatie op over de achtergrond van paardenhouders, de evolutie van het aantal paarden en de veranderingen in het landgebruik die daarmee gepaard gaan. Uit deze enquête bleek dat meer dan 80 procent van de 1.001 ondervraagden in 2009 meer paarden bezat dan in 2005. Uitbreidingen voor paardenweiden gebeuren voornamelijk op voormalig professioneel landbouwareaal. Er kwam bovendien duidelijk naar voren dat de motivatie van paardenhouders voornamelijk te maken heeft met sport en recreatie (respectievelijk 96 en 99 procent). Zo houdt 90 procent van de respondenten paarden uit liefhebberij. Slechts weinig paardenhouders, zo'n 25 procent, associëren zichzelf met de landbouwsector.

Paardenhouderij is dus niet alleen een belangrijke ruimtegebruiker, maar ook een belangrijke en kapitaalcrachtige ruimtevrager. Paardenhouderij valt echter niet zomaar binnen de sector landbouw te situeren. Het is belangrijk om de toekomstige ontwikkelingen binnen dit ruimtegebruik verder op te volgen, niet alleen in verband met de bedreiging die de sector kan vormen voor andere gebruikers van de open ruimte maar ook vanwege de potenties van de sector zelf in het streven naar een kwaliteitsvolle toekomst voor de Vlaamse open ruimte. Ook deze ruimtegebruiker kan, net als het tuincomplex, een rol spelen in het verhaal van ecosysteemdiensten en duurzaam ruimtegebruik.

³ Bomans, K., Dewaelheyns, V. & Gulincx, H., 2011. *Pasture for horses: an underestimated land use class in an urbanized and multifunctional area*. *International Journal of Sustainable Development and Planning* 6(2), 195-211.

